PROPUNERE DE INTEGRARE ÎN CIRCUITUL PUBLIC A DOUĂ MONUMENTE DIN ARAD

GHEORGHE LANEVSCHI

Trăim într-o epocă decisivă pentru soarta oraşelor noastre aflate într-un continuu proces de refacere şi transformare, proces în cadrul căruia monumentele şi ansamblurile arhitecturale trebuie să fie integrate şi transformate în factori activi ai vieţii contemporane.

Dar, oricît de preţuite ar fi, numeroase ansambluri şi destul de multe monumente de arhitectură n-au putut fi totuşi apărate. Vremea şi oamenii au subminat rezistenţa unor monumente grăbindu-le degradarea. Într-o astfel de situaţie se găsesc şi cîteva monumente din Arad, dintre care prezentăm două şi anume: **clădirea veche a teatrului** şi o **casă de pe strada Cozia nr. 5.**

Vechea clădire a teatrului din Arad, declarată monument din anul 1955, are numărul 1109 pe lista actuală a monumentelor şi fişa analitică de evidenţă din anul 1976 (fig. 1).

Construcţia lui este legată de manifestările teatrale din Arad, ale căror începuturi se plasează în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea şi constau din spectacole date de trupe ambulante pe scene improvizate.

Receptivul public arădean, stimulînd activitatea teatrală ale cărei spectacole se înmulţesc, era conştient de necesitatea unui sediu permanent pentru ca spectacolele să nu se mai desfăşoare pe scene improvizate.

În anul 1812, comerciantul Hirschl Iacob primeşte aprobarea să construiască pe cheltuială proprie un teatru permanent din piatră şi cărămidă[1].

Lucrările au început în anul 1816 şi-n scurt timp clădirea de pe actuala str. Gheorghe Lazăr nr. 3 a adăpostit spectacole de teatru şi operă, concerte.

Clădirea prezintă un plan dreptunghiular a cărei sală de spectacol era aranjată după tipul de sală de teatru italian avînd o capacitate de 300—350 locuri[2].

La exterior, faţada îngrijit lucrată este prevăzută cu trei uşi mari în două canaturi intercalate de coloane ionice adosate zidăriei portante.

În anul 1873, ca urmare a inaugurării noului sediu al teatrului arădean în care instituţia respectivă funcţionează şi astăzi, vechiul teatru a fost nevoit să-şi închidă porţile, dar nu a fost părăsit, ci folosit în continuare, servind drept depozit pentru decoruri şi altă recuzită teatrală.

Starea de anonimat a clădirii încetează însă în anul 1907, an în care s-a hotărît transformarea fostei săli de teatru în sală de cinematograf. O serie de lucrări în interior au înlăturat cadrul de lemn al sălii, fără a afecta însă scena, mărindu-se astfel numărul locuitorilor la 500[3] (fig. 2). Inaugurarea primului lăcaş stabil din ţară al celei de-a şaptea arte a avut loc într-un cadru festiv, la 30 noiembrie 1907.

Succesul repurtat, precum şi creşterea de la an la an a numărului de spectatori au determinat edilii oraşului să ia măsuri de mărire a sălii. Drept urmare, în anul 1917, se întreprind schimbări serioase în interiorul clădirii. Scena şi foaierul sînt demolate şi este construit un balcon din beton, lucru posibil avînd în vedere înălţimea de 10 m a sălii (fig. 3). Adăugarea balconului măreşte capacitatea sălii la 800 locuri. Tot atunci clădirii i s-au adăugat holul, cu scara de acces la etaj, şi anexele[4].

Anii au trecut, clădirea şi-a îndeplinit cu prisosinţă sarcina primită, fiind sărbătorită în anul 1957, cu ocazia împlinirii unei jumătăţi de secol de cînd găzduieşte primul cinematograf stabil din ţară, ocazie cu care s-a pus la faţadă deasupra uşii centrale o placă comemorativă.

Şi-au mai trecut anii, cu aceleaşi rezultate fructuoase pînă într-o perioadă cînd se hotărî, în interes urbanistic, închiderea cinematografului, motivîndu-se că nu prezintă siguranţă. Fiind declarat monument, nu a putut fi dărîmat, dar neînlăturîndu-se „nesiguranţa" constatată, dintele nemilos al vremii nu iartă (fig. 4). Paul Everac într-un articol din „Romînia liberă" (31. III. 1970) arăta că „*această sală în care a dospit ceva din sufletul nostru a ajuns la grea încercare, căci a scos sbîrcituri şi crevase, pentru care, după părerea unora, bun doctor ar fi tîrnăcopul, agilul şi ieftinul tîrnăcop*".

Fig. 1. Prima clădire (1816) a teatrului din Arad.

Timpul se scurge, în continuare, adîncind sbîrciturile şi crevasele, dar zidurile rezistă intemperiilor...

[1] Marki Sandor, *Arad szabod Kiraly varos es Arad varmegye monographiaja*, Arad, 1895, vol. II, p. 820.

[2]. Iosif Sîrbuţ, *Cea mai veche clădire de teatru şi cinematograf din ţară* în „Caiet de documentare cinematografică", Bucureşti, 1967, nr. 5, p. 99.

[3] *Idem*, p. 101.

[4] *Idem*, p. 102.

http://patrimoniu.gov.ro

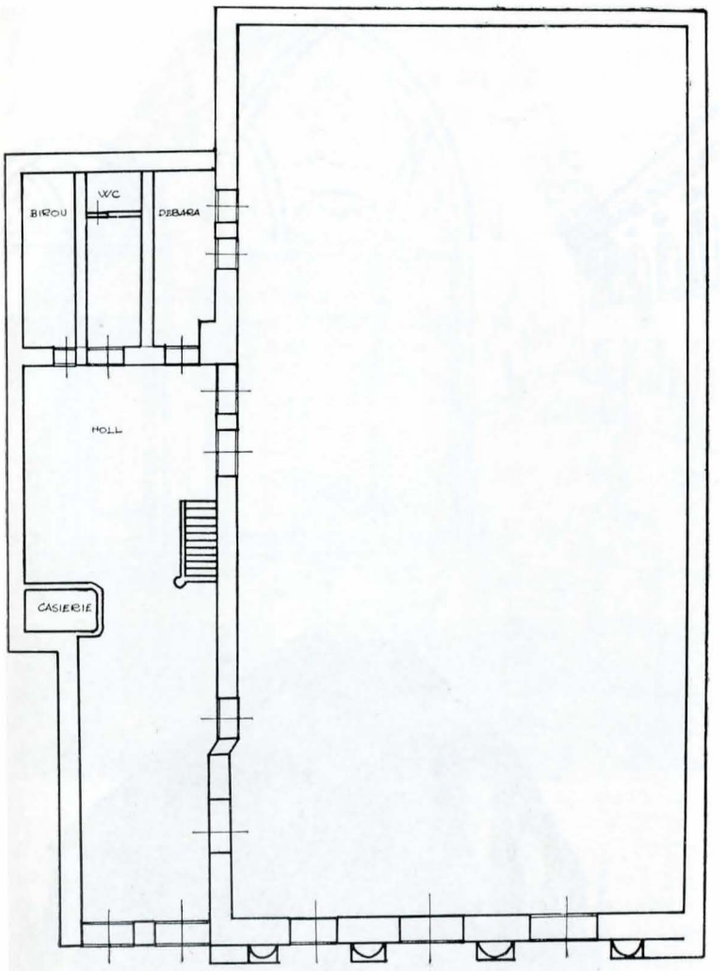

Fig. 2. Plan parter; scara 1/200.

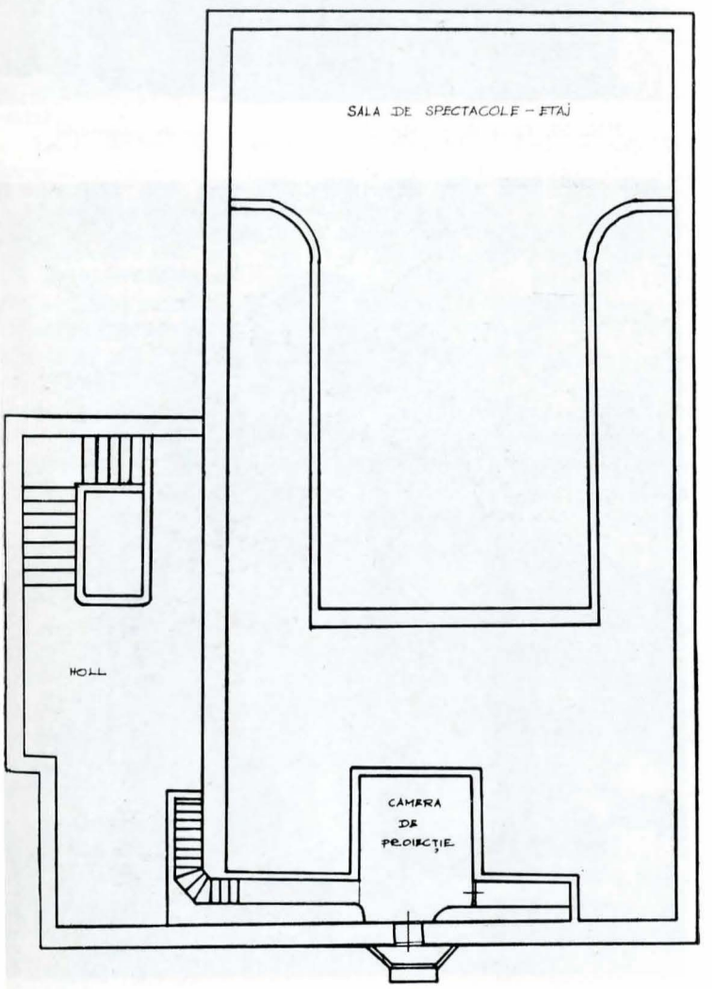

Fig. 3. Plan etaj; scara 1/200.

Fig. 4. Parter — detaliu.

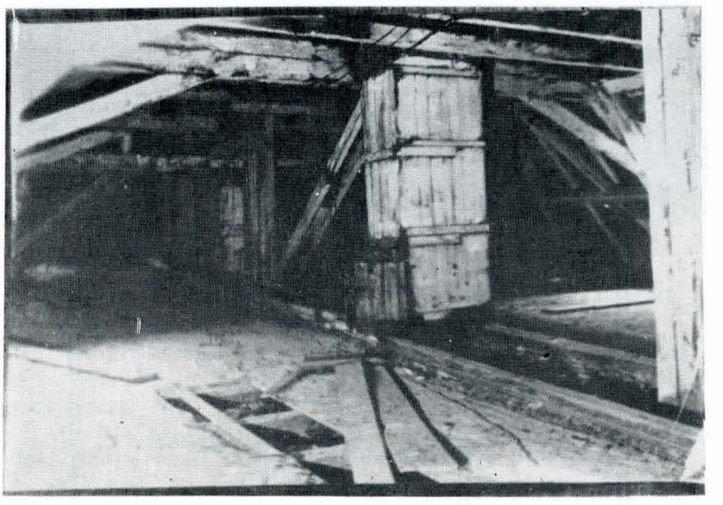

Fig. 5. Podul clădirii.

Și cum să nu reziste, ea, una dintre cele mai vechi clădiri de teatru din țară, care a auzit în anul 1870 furtuna de aplauze în stagiunea de o lună a trupei lui Matei Millo[5], cel de numele căruia se leagă arta spectacolului în România, sau a simțit în anul 1868, de-a lungul a 30 de zile, calda suflare a celui mai mare poet al neamului nostru Mihail Eminescu, ce, în peregrinările sale, a însoțit ca sufleur trupa lui Pascaly la Arad[6].

Dintre multele argumente este și acela al caracterului de unicat, teatrul vechi din Arad fiind singurul din țara noastră care păstrează neatins podul de frînghii (fig. 5), de aceea reintegrarea edificiului în ambianța construcțiilor contemporane ale orașului este o acțiune ce se vrea posibilă, necesară, realizabilă și în același timp lăudabilă pentru municipalitate și iubitorii creației înaintașilor.

Avînd un hol comun, fără ca etajul să comunice cu sala de la parter, prevăzut cu încălzire centrală proprie, edificiul și-ar putea afla o dublă utilizare și anume: parterul, luîndu-și vechea funcție de sală de cinematograf, ar prezenta spectacole de cinematecă, în timp ce etajul s-ar putea amenaja pentru un muzeu al cinematografului în vederea păstrării documentației legate de prima sală de cinematograf din țară.

O soartă nu mai puțin ingrată are și **edificiul de pe strada Cozia nr. 5,** aflat pe lista monumentelor la nr. 1102 (fig. 6).

Degradîndu-se de-a lungul celor aproape 20 de ani de la încetarea funcționării cinematografului, clădirea a rezistat intemperiilor, însă se află într-un proces continuu de degradare, în prag de dezafectare.

Frumosul edificiu, durat pe o pivniță boltită, se ridica pe zidurile groase din cărămidă, prezentînd parter și etaj

[5] Afișele originale aflate la Muzeul teatrului din Arad.

[6] *Idem.*

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 6. Fațada imobilului de pe str. Cozia nr. 5, colț cu Gr. Alexandrescu

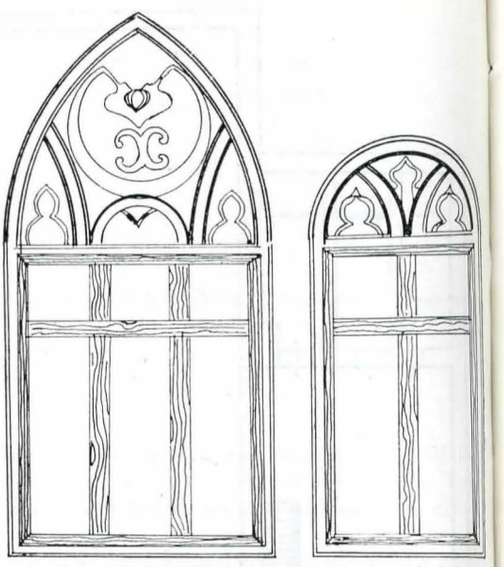

Fig. 7. Detalii de ferestre ale imobilului.

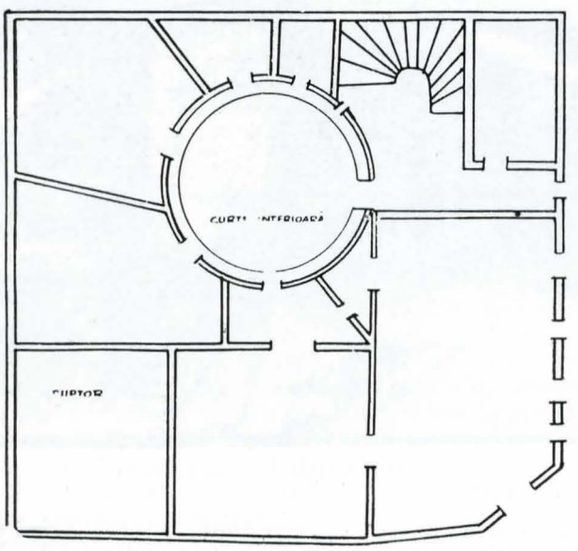

Fig. 8. Monumentul din str. Cozia nr. 5 — Plan orientativ — parter.

de mari proporții, comparativ cu construcțiile din zonă, ocupînd o suprafață de 66 stînjeni pătrați, are începuturile învăluite într-un mister de legendă. Tradiția orală o atribuie

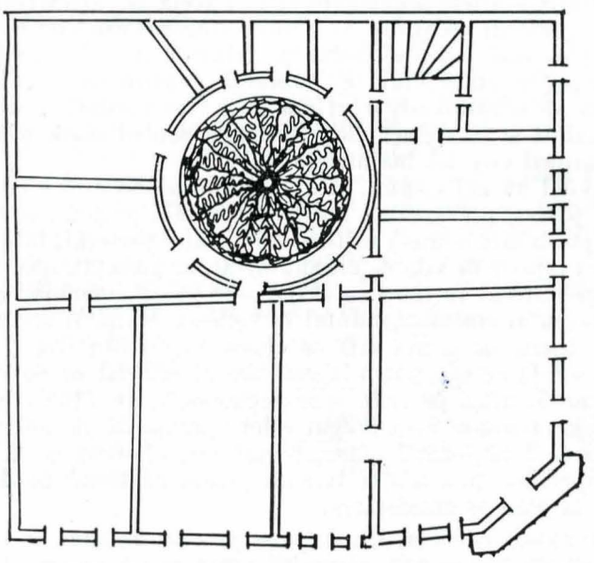

Fig. 9. Plan orientativ — etaj.

turcilor, ceea ce nu este posibil avînd în vedere stilul neogotic, stil utilizat în Arad în construcțiile din prima jumătate

Fig. 10. Casa de pe str. Cozia nr. 5. Privire de ansamblu.

Fig. 11. Detalii de ferestre.

http://patrimoniu.gov.ro

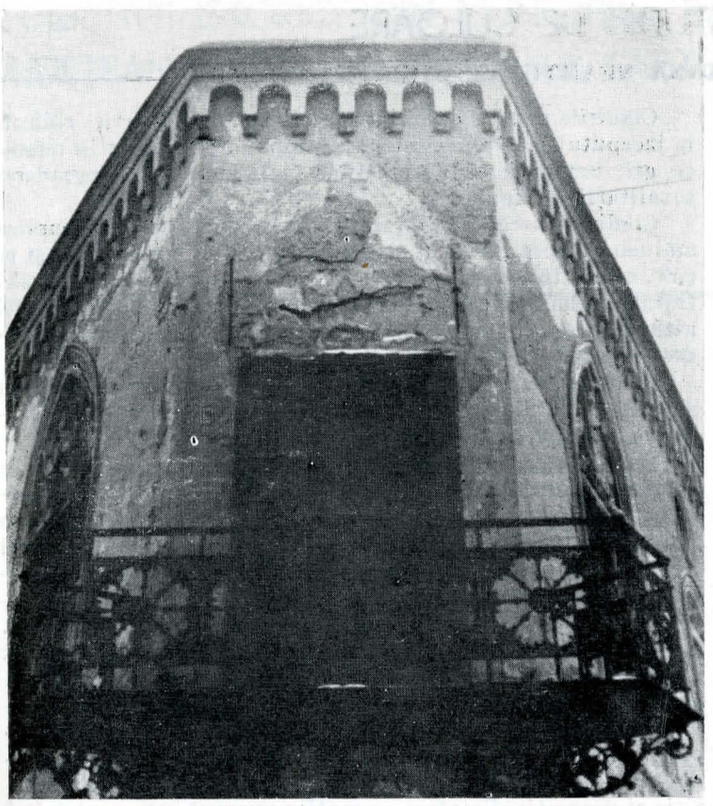

Fig. 12—13. Detaliu de feronerie la același imobil.

a secolului al XIX-lea. Acest fapt îi conferă o vechime mai mare decît anul 1853 cînd apare înregistrată în cartea funduală, ca aparținînd lui Redl Johan și soției acestuia[7].

Plasînd-o în prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu excludem posibilitatea ca ea să fie construită pe fundament de secol XVIII, al unei mai vechi construcții, eventual din perioada stăpînirii otomane, cum o amintește tradiția orală. Presupunem că tradiția este legată și de comunicarea subsolului acestei clădiri cu un tunel, astăzi blocat — tunel care se pare că se îndrepta spre vechea cetate a Aradului —, cît și de existența unei interesante curți interioare de formă circulară.

La o analiză a aspectului exterior al clădirii, constatăm inegala tratare a registrelor fațadelor. Astfel, registrul parterului este simplu tratat, prezentînd deschideri dreptunghiulare de diverse mărimi la ferestre și uși. Ușile, plasate mai ales la fațada din str. Cozia, sînt în două canaturi avînd partea interioară din lemn lucrat gen jaluzele, în timp ce la exterior au placă metalică în șir continuu. Spre deosebire de parter, registrul etajului este îngrijit lucrat. Deschiderile ferestrelor și ușii, ce dă spre un balcon în întregime din fier forjat, au ancadrament de gresie, puternic profilat și în retrageri. Ancadramentul acestei uși și al ferestrelor ce o încadrează se termină în partea superioară în ogivă în timp ce la celelalte ferestre, în semicerc avînd spațiul, inclus între partea terminală a deschiderilor și ancadrament, cu motive traforate (fig. 7).

Lucrătura îngrijită a fațadei se continuă și la registrul podului, prevăzut cu deschideri circulare ale căror ancadramente sînt ușor profilate.

Intrarea în edificiu, pentru pietoni, aflată în str. Cozia, este astăzi blocată, iar galeria porții ce conducea spre casa scărilor și curtea interioară circulară, distrusă.

Pe lîngă aceste părți componente, parterul mai cuprinde o serie de anexe cu deschideri spre curte și două încăperi mari ce se intersectează (fig. 8). Una dintre ele, cu ferestre ce se deschid spre str. Grigore Alexandrescu, adăpostea un cuptor, în timp ce încăperea cu ferestre spre str. Cozia adăpostea prăvălia.

La etaj, o scară în spirală, ale cărei trepte sînt placate cu marmură roz, conduce la un balcon, înconjurînd curtea interioară, balcon spre care se deschid încăperile și anexele etajului (fig. 9).

Balustrada scării, a balconului, precum și pedimentul și consolele balconului erau în întregime din fier forjat, frumos lucrat.

Din tot acest complex artistic din fier se mai păstrează doar pedimentul balconului, consolele și un fel de tavan. Acest tavan din fier forjat izolează etajul curții de parter, oferind totodată lumină naturală parterului.

Pentru a avea lumină naturală, dar în același timp pentru a împiedica intemperiile să deterioreze frumoasa decorare la ambele nivele ale pereților curții circulare, aceasta este prevăzută la nivelul învelitorii cu o cupolă de sticlă pe nervuri metalice. La rîndul ei cupola este prevăzută în mijloc cu o deschidere manevrabilă de la etaj, deschidere ce servea la aerisirea curții.

În concluzie, planul acestui edificiu se desfășoară în jurul unei curți circulare, tip unic în cadrul arhitecturii arădene. Totodată elementele neogotice de la fațade se întîlnesc doar la încă o clădire din Arad (str. Bălcescu nr. 6), declarată monument, dar aflată și ea într-un stadiu avansat de degradare.

Avînd caracter de unicat, propunem pentru acest tip rar de construcție și de decor din str. Cozia nr. 5, lucrări de consolidare grabnică.

Aceste lucrări sînt cu atît mai necesare, cu cît edificiul se găsește într-o zonă unde în viitorul apropiat va trece o importantă arteră de circulație, în scurt timp deci, ca urmare a trepidațiilor și stadiului avansat de degradare, edificiul nu va fi cruțat (fig. 10, 11, 12, 13, 14).

După efectuarea lucrărilor de consolidare urmate de restaurarea și repunerea monumentului în circuitul contemporan de valori i se va da, credem, și o funcționalitate pe măsura importanței arhitectonice ce o prezintă, în vederea revigorării, a asigurării unei trăinicii în ambianța construcțiilor de azi. Avînd în vedere locul unde se află și forma ce o prezintă, sugerăm transformarea fostei case în hotel-pensiune. La parter, brutăria să reintre în funcțiune, produsele putînd fi desfăcute într-un magazin amenajat în cealaltă aripă a edificiului.

Prin investițiile ce le-am face, realizînd propunerile făcute, adoptînd orice alte soluții utile, s-ar reintroduce aceste două monumente în circuitul cultural-educativ și turistic, contribuind la menținerea unei diversități arhitectonice ce dă farmec și personalitate orașului Arad.

[7] Cartea funduală a orașului Arad nr. 1029, nr. topografic 1315, aflată la notariatul de stat Arad.

http://patrimoniu.gov.ro